

УДК 398.7+398.3](=161.2)

Т. М. Шевчук

«КУДИ НІЧ, ТУДИ Й СОН...»: ТРАДИЦІЙНІ ФОРМУЛИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ «НЕДОБРИХ» СНІВ

У статті досліджено традиційні формули, спрямовані на нейтралізацію небажаних снів. Такі формули були поширені в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст., їх зафіксували також у XXI ст. студенти Києво-Могилянської академії у Львівській, Київській, Луганській, Сумській, Чернігівській, Черкаській, Полтавській та Житомирській областях. В аналізованих формульних висловах *вікно* й *ніч* позначені високим семіотичним статусом, як і сакральні персонажі Спиридон, Самсон, Соломон, Йосип.

Ключові слова: традиційна формула, обрядовий контекст, сакральний персонаж, вікно, ніч, світло.

В статье исследованы традиционные формулы, направленные на нейтрализацию нежелательных сновидений. Такие формулы были распространены в Украине во второй половине XIX – первой половине XX в., их зафиксировали также в XXI в. студенты Киево-Могилянской академии во Львовской, Киевской, Луганской, Сумской, Черниговской, Черкасской, Полтавской и Житомирской областях. В анализированных формульных высказываниях *окно* и *ночь* отличаются высоким семиотическим статусом, как и сакральные персонажи Спиридон, Самсон, Соломон, Иосиф.

Ключевые слова: традиционная формула, обрядовый контекст, сакральный персонаж, окно, ночь, свет.

The article examines conventional wordings aiming at neutralizing unfavourable dreams. Such verbal expressions were quite widespread in Ukraine in the mid-to-late XIXth to early XXth centuries. The Kyiv-Mohyla Academy students in Lviv, Kyiv, Luhansk, Sumy, Chernihiv, Cherkasy, Poltava and Zhytomyr regions recorded them in the early XX1st century as well. In the wordings under study, *window* and *night*

are marked with a high semiological status, as well as sacral characters Spyridon, Samson, Solomon, and Joseph.

Keywords: conventional wording, ritual context, sacral character, window, night, light.

В українській усній снотлумачній традиції є стійкі формули нейтралізації небажаного («поганого») сну, що послідовно фіксувалися за «Програмою збирання матеріалів до українського народного сонника» К. Грушевської, у якій було сформульовано такі питання:

«9) Чи звісно, щоб люди вживали особливих заходів до того, щоб бачити певний сон, який віщує що небудь добре, або щоб не бачити поганого сну. Напр. дивитися вечером в полум'я, щоб снівся огонь, який віщує новину.

10) Чи звісні спеціальні формули-замовлення, що мають впливати на сонне видіння?» [7, с. 237–238]. Інформатори здебільшого не розуміли слова «формула», проте охоче розповідали про відомі їм способи нейтралізації «поганого» сну: «Як встають з постелі, то дивляться в вікно, щоб забути той сон» [1, арк. 43]; «Коли хочеш забути поганий сон, то тільки встанеш – подивись у вікно, й сон забудеться» [1, арк. 128]. Прикметно, що такі вірування набули поширення і серед єврейського населення Житомирщини. У 1928 році Т. Х. Полупавська зробила такий запис у м. Лугинах «серед неписьменної трудової єврейської людности»: «Мій покійний дід говорив мені, що коли сниться сон в п'ятницю ввечері, то який би він не був – збудеться. Ще казав мені – коли сниться й вранці дивися в вікно, того сна, що снівся, не згадаєш й забудеш його навіки, через те, що подивився» [1, арк. 188]. Подібні способи нейтралізації снів зафіксував ще Василь Милорадович 1897 року в упорядкованому ним «Народному соннику»: «Сон может быть сделан недействительным, если его, проснувшись, рассказать и смотреть в окно. Почти также у древних, рассказывающих сны солнцу для того, чтобы они не сбылись» [11, с. 233]. Тра-

диційні формули нейтралізації небажаних снів виявляють дивовижну стійкість, що засвідчують записи студентів Києво-Могилянської академії, здійснені за «Програмою...» К. Грушевської протягом 2015–2016 років: «Якщо вам щось таке присниться, ідіть до умивальника, воду відкрутіть і кажіть: “Куди вода, туди й сон”. Або станьте у вікно і: “Куди ніч, туди сон...”». То я декілька раз ставала до вікна і промовляла: “Куди ніч, туди той сон іде. Куди ніч...”» (ПЛМ); «А якщо поганий мені сон присниться, то я плюю тричі через ліве плече і кажу: “Куди ніч, туди й сон”» (КВС); «Святой Самсон, забери мой сон» або «Куди ніч, туди й сон» (ЖОІ); «А ще от я знаю замовляння, якщо приснився поганий сон. От як поганий сон присниться, то, і ти встаєш, а відчуття таке в тебе тривожне на серці, то як моя ще мати розказувала, і Ольга Іванівна це саме сказала, що, по-перше, до обіду сни свої не можна розказувати. Що тобі не трапилось, добре, погане, – ти його не розкажуй. А коли приснився поганий сон, то ти от прокинулась, тривожно в тебе на душі, ти у вікно подивилась і сказала: “Куди ніч, туди й сон”. Ну, можна ще води попити, ну, але саме таке, що у вікно глянула й сказала: “Куди ніч, туди й сон”» (РЛІ); «Ай колись баба казала: “Куда ночь, туда і сон”. Скажеш, да і усьо. Коли просипаєшся і от думаєш, що сон приснився, наче якийсь неважний сон, не хотілось би його, надо посмотреть у окошко і сказати це» (ТВМ); «Якщо приснився поганий сон, потрібно прокинутись вранці, дивлячись у вікно, три рази промовити: “Куди ніч, туди і сон”, – щоб не збувся» (ГВА); «Дуже часто, коли сниться щось погане, ти просинаєшся і дійсно відчуваєш, що щось погане буде, чи сон такий тривожний, одразу крадькома дивись у вікно, ні слова не промовивши, треба сказати: “Куди ніч, туди й сон”» (ЖЛІ); «Ще знаю, якщо приснився поганий сон, треба дивитися у вікно, щоб його забути» (ЛОП); «Ну от знаю, ще треба у вікно дивитись. От кажуть, що як дивись у вікно, то сон забувається» (ККІ); «Цікаво, що, за словами

бабусі, люди звертають більше уваги на погані сни, бояться. Каже, що їх навіть не можна розповідати до обіду, щоб не збулись, а прокинувшись, краще подивитись у вікно і промовити: “Куди ніч, туди і сон”, – щоб розвіяти його і забути» (КВМ). Наведений нижче запис є своєрідним діалогом жительок одного села, Галини й Марії, які відповідали на запитання студентки Марини Мудрак:

Г.: Мені, наприклад, як вночі присниться щось, то я кажу: «Святий Самсон, забори мій сон, кинь каменем в море, забери моє горе».

М.: А я не так кажу, я по-другому: «Святий Самсон, куди ніч, туди й сон» (ОГГ; ПМ).

Популярність традиційної формули «куди ніч, туди й сон» засвідчують і записи етнолог Олександра Васяновича, здійснені в с. Киселівка Менського району Чернігівської області 2009 року: «Як наснитися паганим сон, то я встаю вночі, у ваку подивлюся, перехреснуся і кажу: “Туди сон, куди ніч. Туди сон, куди ніч. Туди сон, куди ніч”. Колись стари люде казали, що субота і неділя були базарні дні, дак розторгують, розпродають сон. А тепер і поноделок базарний день» (СМБ; КВГ). Останнє зауваження інформаторки є рідкісною вказівкою на сюжет «розпродавання снів», що характерний, зокрема, для туркменської фольклорної казкової прози («проданий сон»).

У всіх наведених прикладах виокремлюємо своєрідний ритуал нейтралізації небажаних снів: словесна формула поєднується з обов’язковою дією – «дивитися у вікно». Пояснити ці явища можемо завдяки дослідженням із семіотики культури та етнолінгвістики.

Вікно. Високий семіотичний статус *вікна*, що забезпечує «проникність» кордонів (меж), відзначив А. Байбурін [3], а Т. Цив’ян указала на «особливу семантичну напругу» *вікон*, через які здійснюється «нерегламентований зв’язок» із зовнішнім світом [20, с. 330]. А. Байбурін нагадав, що «вікна пов’язують

житло не просто з іншим світом, а зі світом космічних явищ, процесів, таких, як сонце (місяць). <...> Іншими словами, символіка *вікна* визначається не тільки протиставленням зовнішнього внутрішньому, але й опозицією видимий / невидимий, при цьому особлива роль відведена сонцю, світлу і темряві як активним явищам, яким *вікна* зобов'язані своїм існуванням» [3, с. 141]. Імовірно, що вірування в можливість нейтралізації «недоброго» сну за допомогою *вікна* зумовлено сприйманням останнього як джерела світла (а світло згубно впливає на сили, ворожі людині). Цілком очевидно, чому давні римляни розповідали «недобрий» сон Сонцю (цей приклад згадував у своєму «Народному соннику» В. Милорадович). *Вікно* як образ світла також може зіставлятися з Місяцем, як про це писав М. Соколов у статті «Окно» [14, с. 250].

Сон про «місяць у вікні», який символізував майбутнє одруження, зафіксований у 1920-х роках за «Програмою...» К. Грушевської вчителем Павлом Жолтовським (згодом відомим мистецтвознавцем): «Моя дочка Клавдя раз в ночі прокинулась і спитала мене: “Мамо, чи світить коли місяць в це вікно з Більчина (село)?” – “Ні, ніколи не світить з цього боку”, – кажу я. – “Ну то це мині значить приснилось, що місяць з боку Більчина так світить ясно, ясно”. Чириз три дні до неї прийшов Марко з Більчина свататись» [1, арк. 2].

Згадані нами дослідники традиційної культури аналізували семантику *вікна* як фрагмента людського житла (дому). Проте в українській усній снотлумачній традиції є ще одне *вікно* (*віконечко*), через яке душі померлих потрапляють на «той світ»: ідеться про тексти оповідань замиральників, що їх зафіксувала Софія Терещенкова (Терещенко) на Звенигородщині й проаналізував Володимир Білий. Дослідник нагадав, що *вікно* – це «міфічне місце», адже «душа виходить з хати вікном» [4, с. 65]. У вікні також часто з'являється «провідник» (сакральний персонаж – «дідок», святий, янголи, а то і сам

Бог), який допомагає в мандрівці «тим світом». В одному з оповідань, яке записала С. Терещенкова, такими сакральними персонажами є янголи: «А оце приходять до мене два янголи, так і бачу, як вони з вікна пройшли, та дали мені книжку в руки та й кажуть: ходім з нами» [15, с. 100]. В оповіданні селянина із с. Неморож ідеться про «старенького діда», що показує шлях: «От він її веде якимись горами, кручами й привів до стіни, а в ній маленьке віконечко, та й її кличе: йди сюди. <...> Вона тільки-що до того віконечка та й на тім боці зупинилася, а на їм садок і багато шляхів від цього віконечка» [15, с. 105]. У переказі селянки із с. Попівка «провідником» є «хлопчик у довгій сорочці»: «І прийшли вони до великого муру, а в тім мурі малесеньке віконечко, як ото дірочки в коморі для кота. Хлопець скік у віконце та й зупинився по той бік» [15, с. 97–98]. Цілком очевидно, що в оповіданнях українських завмиральників *віконечко* є межею між «цим» і «тим» світами.

Подібну функцію вікна відзначила дослідниця родильної обрядовості Олена Боряк: «У момент народження дитини не тільки відкривається, буквально, “вікно” (промежина, межник; полова щілина / “щеленя”) між світами. На кордоні внутрішнього та зовнішнього простору, тобто на порубіжжі, знаходилася повитуха» [5, с. 253]. О. Боряк виявила два варіанти сюжетів про здатність повитухи бачити долю дитини: за першим – повитуха сама її бачить через *вікно*, за другим – за порадою «незнайомця», «подорожнього» заглядає у *вікно* «за долею» дитини [5, с. 251]. Під вікном між бабою-повитухою і матір'ю дитини відбувався ритуальний діалог, спрямований на позбавлення від «криксів» (дитячої недуги): «Баба іде під окно і гукає в хату до матері дитини: “Тут крикси да плакси?”. Матір одвічає: “Тут”. Баба: “Хай ідуть собі на інші вечорниці”» (с. Бехи Коростенського р-ну Житомирської обл.).

Серед снотлумачних текстів, зафіксованих за «Програмою...» К. Грушевської, є й оповідання, записане «від панни

35 років. Училася в Парижу», які значно відрізняються від оповідань сільських жителів, однак і в них *вікно* сигналізує про межові стани: «Сниться мені в жовтні 1911 року, що до мене прийшов відомий російський письменник-фільозоф Лев Толстой. Я дуже зраділа з того, що такий надто дорогий гість прийшов до мене. Почав він дивитись у вікно на гарні краєвиди природи, що охоплювали собою всю навколишню місцевість. Я забажала показати йому ще кращий краєвид з нашого садка. Але він сам вийшов з кімнати й пішов якоюсь іншою дорогою, яка до того часу мені була цілком невідома. Я теж пішла за ним. Але він оглянувся й подивився на мене пильно й з докором. Я зрозуміла, що він не хоче, щоб я йшла за ним. Я затрималась і не пішла. Він пішов сам. Я зрозуміла, що він не хоче, щоб я йшла тією самою дорогою, якою він пішов і вибрав її лиш для себе. Скоро після цього сну Лев Толстой утік з дому й помер» [1, арк. 75–76]. Зазначимо, що інформантка помилилася, адже Лев Толстой пішов із життя 1910 року.

Дослідники усної снотлумачної традиції (культурологи, етнологісти, літературознавці) нерідко розглядають *сон* як своєрідне «семіотичне вікно» чи «семіотичне дзеркало»: XXVI Виперівські читання (1993) відбулися під гаслом «Сон – семіотичне вікно» [17]. Російський учений Є. Рабінович звернув увагу на те, що пояснення цим явищам знаходимо в працях Ю. Лотмана із семіотики культури – науковець запропонував схему історико-культурної еволюції уявлень про сні: «Згідно із цією теорією, на ранньому етапі уявлень про природу сну і сновидінь сон сприймається як вихід в інший світ, інший пласт буття. Сновидінням приписується сакральна природа, що стає причиною віри в сні як джерело містичних прозрінь, а також у віщі сновидіння. На наступному етапі еволюції уявлень про природу сну сон-передбачення – вікно в таємниче майбутнє – змінюється уявленням про сон як шлях усередину самого себе. Щоб змінилася функція сну, треба було змінити місце таємничого про-

сторю. Із зовнішнього воно стало внутрішнім» [13, с. 14]. Отже, на першому етапі осмислення сновидінь сон сприймався як «семіотичне вікно», на другому – як «семіотичне дзеркало», у якому кожен бачить відображення «своєї мови» [10, с. 124]. Однак у традиційній культурі дзеркало, як і вікно, сприймалось як межа між земним і потойбічним світами, у ньому також можна було побачити майбутнє [16, с. 321], його використовували для убезпечення від «поганого» сну: «Щоб не снилось нічого, то не треба по заход сонця дивитися в люстро» [1, арк. 122], тобто небажано дивитися в дзеркало після заходу сонця. Інколи пересторога дивитися в дзеркало поєднувалася з рекомендацією «дивитися на воду»: «Кажуть, щоб поганий сон не збувся, потрібно зранку піти у ванну, не дивлячись на дзеркало, ввімкнути воду і, дивлячись на неї, проговорити сон. Або сказати: “Куди ніч, туди і сон”» (МНА). Про звичай нейтралізації «недобрих» снів за допомогою води розповіли й інші інформатори: «Та є ж ті самі замовлення з водою, щоб сон ішов з нею. Так мені мати розказувала, та й усе, більше не знаю» (ПВВ); «Доводилося чути про замовлення, подібні таким, як “куди вода, туди й сон...”» (КММ).

Отже, каналами зв'язку з «іншим світом», куди й відсилався небажаний сон, були в традиційній культурі вікно (найчастіше), а також вода і дзеркало, при цьому важливим був візуальний код (вимога *дивитися* у вікно або на воду й *не дивитися* у дзеркало). У розділі 15 («Прорыв *иного* мира через *око* – *окно*») монографії Т. Цив'ян наголошується: «Семантика *ока* відома, і вона наочно-прозора: око = вікно в інший світ» [20, с. 333]. Дослідниця вважає, що дії з водою (озером, річкою, колодязем) у символіці моделі світу представляють ті самі *очі* – *вікна* (на рівні боротьби нижнього й верхнього світів, життя і смерті) [20, с. 335].

В аналізованих формулах нейтралізації снів ключовим є також слово «ніч», куди сновидіння «відсилаються». За висновком О. Чебанюк, яка досліджувала уявлення про нічний час у календарній обрядовості й фольклорі, «ніч асоціативно пов'язується

зі смертю; “проти ночі” забороняли згадувати про нечисту силу, демонічних істот і хижаків, щоб не накликати їх прихід до хати» [21, с. 334]. «Погані» сни, як засвідчують численні відповіді на запитання «Програми...» К. Грушевської, здебільшого й пов’язують з «нечистою силою», адже Бог посилає «гарні» сни: «Тож можна замовити людину на здоров’є, то вона бачитиме хороші сни. А коли ж буде прокльон чи пристріт, то сни будуть кошмарами. А якщо вам то треба, то найкраще замовляння перед сном – то молитва Божа. Вона й залікує, й порятує, й вижене нечистих з дому, що спати можуть не дати» (ТГП).

Для нейтралізації небажаних снів (інколи з метою «прикликати» бажаний) використовували замовляння, у яких фігурували сакральні персонажі – святі, «царі»: «Коли сниться недобрый сон і хочеш, щоб він не збувся або замість поганого та став добрим, то треба читати таку примовку: “Нехай святий Йосип / На все добре переносить... / Сон – Мара / Бог – віра...”» [1, арк. 122]; «Премудрий Соломон, пошли прекрасний сон» (ІОА). Авторці не раз доводилося чути від жителів с. Бараші Ємільчинського району Житомирської області: «Святий Спиридон, куди нічка, туди й сон» (на початку статті цитувалися замовляння з таким самим звертанням до св. Самсона). У збірнику «Полесские заговоры (в записях 1970–1990-х гг.)» наведено текст замовляння від дитячого безсоння, записаний у Сумській області 1984 року, з такою завершальною формулою: «Святыіі Самсон, / Неси Иван Иванычу сон». Текст супроводжує примітка: «Самсон – появление этого библейского имени в заговоре от детской бессонницы, скорее всего, объясняется созвучием *сон* / *Самсон*. Имя *Самсон* упоминается в бел. заговорах от “ветра” (Замовы, № 254, 1004), в украинских – от сглаза (Зорі, с. 50, 68), лихорадки (Чуб., с. 120) и др.» [12, с. 56].

Згадується св. Самсон і в замовляннях від «трясці» [7, № 33] – він розганяє «трясовиць» залізною шиною. Порівнюючи св. Самсона з іншими фольклорними персонажами,

М. Еліаде відзначив: «Якщо у християнській міфології св. Георгій “героїчно” бореться з драконом і вбиває його, то інші святі досягають того ж результату без битви (див. французькі легенди про св. Самсона)» [23, с. 61]. Особливо цінними з огляду на нашу тему є спостереження, висловлені в монографії «Великий код: Біблія і література». Її автор, Нортроп Фрай, розглядаючи оповіді про Самсона із Книги Суддів, зробив таке припущення: «Можна помітити, що ім'я Самсон нагадує ранньосемітські слова на позначення сонця і що ця оповідь зображує надприродно сильного героя. <...> Однак сказати, що оповідь про “Самсона” походить із солярного міфу або що він “лежить” у її основі – означає сказати більше, ніж ми насправді знаємо» [19, с. 78]. Оскільки автор висловився досить помірковано, він тим самим застеріг нас від спокуси вказати на «сонячну» природу св. Самсона, що було б логічною ланкою наших міркувань про зв'язок формул нейтралізації снів з ідеєю світла. Проте ця ідея пульсує в народній назві іншого святого: в Україні св. Спиридона називають ще й Спиридonom Сонцеворотом. Саме 25 грудня, у день Спиридона Сонцеворота, обкурювали димом оселі, примовляючи: «Святий Спиридон усю нечисту гоне з хати вон» [6, с. 38]. З огляду на це, цілком логічним є звертання до св. Спиридона у формулах нейтралізації «поганого» сну, який здебільшого «насланий нечистою силою». Про Спиридона Сонцеворота як захисника від чарівників, зурочення згадує й дослідник ономастики замовлянь О. Юдін [24]. В енциклопедії «Мифы народов мира» також указано на походження імені Самсон від єврейського *Sinson* («Сонце»): «В агаді ім'я Самсон етимологізується як “сонячний”, що трактується як свідчення його близькості до бога, який є “сонце і щит” (Пс. 83, 12)» [22, с. 403].

У замовляннях як сакральний персонаж згадується Йосип (фараон «віддає честь» Якову і Йосипу) [9, с. 234]. Йосип відомий у християнській міфології як тлумач снів [2, с. 555], тому

цілком зрозуміло, чому саме до нього зверталися з проханням «замінити» поганий сон на добрий.

М. Толстой у статті «Народні тлумачення снів та їхня міфологічна основа» нагадав читачам розповідь зі Старого Завіту про Йосипа Прекрасного, який свою здатність тлумачити сни вважав чимось таким, що йде від Бога. Йосип і розтлумачив фараонові сон про сім корів худих і сім гладких, чим і врятував Єгипет та свою родину від голоду. «З біблійної пори, – зазначив М. Толстой, – минуло немало століть. До нас дійшло чимало традицій тлумачення снів. І подібно до того, як ми розмежовуємо різні національні фольклорні традиції, ми можемо виокремлювати й класифікувати національні сонники – тлумачення снів» [18, с. 303]. Польові записи, здійснені за «Програмою...» К. Грушевської в 1920-х роках, складають важливу частину українського народного сонника, даючи імпульси до осягнення фольклору як цілісності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 15, од. зб. 713.
2. *Аверинцев С. С.* Иосиф // Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – Москва : Сов. энциклопедия, 1980. – Т. 1. – С. 555–558.
3. *Байбурин А. К.* Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – Ленинград : Наука, 1983. – 188 с.
4. *Білий В.* Оповідання українських завмиральників // Етнографічний вісник. – 1930. – Кн. 9. – С. 54–95.
5. *Боряк О.* Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним. – Київ : ІМФЕ НАНУ, 2009. – 400 с.
6. *Ворожейкіна О. М.* Народні звичаї та обряди. – Харків : Виробнича група «Основа», 2010. – 223 с.
7. [Грушевська К.] Програма збирання матеріялів до українського народнього сонника // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 237–238.

8. *Ефименко П.* Сборник малороссийских заклинаний. – Москва, 1874. – 70 с.
9. *Кляус В. А.* Указатель сюжетов и сюжетных ситуаций заговорных текстов восточных и южных славян. – Москва : Наследие, 1997. – 462 с.
10. *Лотман Ю. М.* Культура и взрыв // *Лотман Ю. М.* Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968–1992). – Санкт-Петербург : Искусство, 2000. – С. 12–148.
11. *Милорадович В.* Народный сонник // *Слов'янський світ.* – 2015. – Вип. 14. – С. 225–234.
12. Полесские заговоры (в записях 1970–1990-х гг.) / сост., подгот. текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. – Москва : Индрик, 2003. – 752 с.
13. *Рабинович Е. И.* Сны Пробужденных: сон и сновидения в культуре, религии, политике Тибета. – Екатеринбург : Гуманитарный университет, 2013. – 200 с.
14. *Соколов М. Н.* Окно // Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – Москва : Сов. энциклопедия, 1982. – Т. 2. – С. 250–251.
15. *Терещенкова С. М.* Перекази про завмирання // *Етнографічний вісник.* – 1930. – Кн. 9. – С. 97–109.
16. *Толстая С. М.* Зеркало // Славянские древности. Этнолингвистический словарь / под общ. ред. Н. И. Толстого. – Москва : Международные отношения, 1999. – Т. 2. – С. 321–324.
17. *Толстой Н. И.* Славянские народные толкования снов и их мифологическая основа // Сон – семиотическое окно. XXVI-е Випперовские чтения (Москва, 1993). – Москва ; Milano, 1994. – С. 89–95.
18. *Толстой Н. И.* Народные толкования снов и их мифологическая основа // *Толстой Н. И.* Очерки славянского язычества. – Москва : Индрик, 2003. – С. 303–310.
19. *Фрай Н.* Великий код: Біблія і література / з англ. переклала Ірина Старовойт. – Львів : Літопис, 2010. – 362 с.
20. *Цивьян Т. В.* Движение и путь в балканской модели мира. Исследования по структуре текста. – Москва : Индрик, 1999. – 376 с.
21. *Чебанюк О.* «Ніч має своє право»: нічний час у календарних віруваннях у фольклорі українців // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Київ, 2011. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 332–337.
22. *Щедровицкий Д. В.* Самсон // Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – Москва : Сов. энциклопедия, 1982. – Т. 2. – С. 403–404.

23. *Элиаде М.* Космос и история. Избранные работы / пер. с фр. и англ. – Москва : Прогресс, 1987. – 312 с.

24. *Юдин А. В.* Ономастикон русских заговоров. Имена собственные в русском магическом фольклоре. – Москва : МОНФ, 1997. – 319 с.

СПИСОК ІНФОРМАНТІВ

ГВА – Гречанюк Валентина Андріївна, 1962 р. н., родом із с. Княжики Монастирищенського р-ну Черкаської обл. Записала О. Калашник 2016 р.

ЖЛЛ – Жабровець Людмила Леонідівна, 1975 р. н., родом із смт Ємільчине Житомирської обл., проживає в м. Житомирі. Записала В. Жабровець 2016 р.

ЖОІ – Жовнір Олена Іванівна, 1966 р. н. Записала В. Толковець 2015 р. у м. Глухові Сумської обл.

ІОА – Ігнат'єва Оксана Анатоліївна, 1972 р. н. Записала М. Ігнат'єва 2016 р. у м. Новій Каховці Херсонської обл.

КВГ – Кандиба Валентина Григорівна, 1932 р. н. Записав О. Васянович 12 вересня 2009 р. у с. Киселівка Менського р-ну Чернігівської обл.

КВМ – Куліковська Валентина Миколаївна, 1953 р. н. Записала Д. Гвоздецька 2016 р. у с. Мінківці Андрушівського р-ну Житомирської обл.

КВС – Коваль (у дівочтві – Осіпова) Віра Семенівна, 1946 р. н., родом із с. Калинівка Київської обл., проживає в м. Броварах Київської обл. Записала А. Остапенко 2016 р.

ККІ – Колос Катерина Іванівна, 1953 р. н., родом з м. Лубен Полтавської обл., проживає в м. Одесі. Записав Д. Старокожко 2016 р.

КММ – Калініченко Максим Миколайович, 1998 р. н., родом із смт Барішівка Київської обл., проживає в м. Києві. Самозапис.

ЛОП – Лень Олена Петрівна, 1970 р. н., родом з м. Таращі Київської обл., проживає в м. Києві. Записала В. Лень 2016 р.

МНА – Малюта Назіфа Анварівна, 1968 р. н., родом з м. Києва. Записала Д. Рибовалова 2016 р.

ОГГ – Омельчук Галина Григорівна, 1953 р. н., родом із с. Наливайківка Макарівського р-ну Київської обл., проживає в с. Гавронщина Макарівського р-ну Київської обл. Записала М. Мудрак 2016 р.

ПВВ – Перев'язко Василь Володимирович, 1968 р. н., родом із с. Шестеринці Лисянського р-ну Черкаської обл. Записала В. Перев'язко.

ПЛМ – Петришин Любов Михайлівна, 1944 р. н., родом із с. Задвір'я Буського р-ну Львівської обл., проживає у м. Львові. Записала В. Саліванчук 2016 р.

ПМ – Пацан Марія, 1953 р. н., родом із с. Гавронщина Макарівського р-ну Київської обл. Записала М. Мудрак 2016 р.

РЛІ – Ричик (у дівочтві – Титаренко) Людмила Іванівна, 1998 р. н., родом із с. Красне Чернігівської обл. Записала Я. Ричик 2016 р. у м. Брянці Луганської обл.

СМБ – Сваровська Марія Боніфаціївна, 1918 р. н. Записав О. Васянович 12 вересня 2009 р. у с. Киселівка Менського р-ну Чернігівської обл.

ТВМ – Тешева (у дівочтві – Карпенко) Валентина Михайлівна, 1959 р. н., родом із с. Буда Корюківського р-ну Чернігівської обл., проживає в м. Чернігові. Записала А. Тешева 2016 р.

ТГП – Тарасенко Галина Панасівна, 1939 р. н., родом із с. Бурти Кагарлицького р-ну Київської обл. Записала Б. Матушко.

SUMMARY

The Ukrainian oral oneirologic tradition has a few wordings for neutralizing unfavourable (*inauspicious*) dreams, and the most widespread of them is the phrase *which way the night goes, this way the dream does*. Its popularity is attested by folkloric recordings carried out in accordance with the *Programme for Gathering the Materials for the Ukrainian Folk Dream Book* of Kateryna Hrushevska in 1925–1928 on the territories of Zhytomyr and Khmelnytskyi regions, as well as by modern records of the ethnologist Oleksandr Vasianovych on Chernihivshchyna and students-philologists of the Kyiv-Mohyla Academy in Lviv, Sumy, Kyiv, Cherkasy, and Poltava regions.

In all the examples given, the ritual of *neutralizing* inauspicious dreams are conducted with the help of a verbal expression accompanied by a ritual action (the question is the demand of *looking at a window*). To all appearances, the belief in possibility of neutralizing *inauspicious* dreams owing to a window is determined by perceiving the latter as a source of light, which fatally affects the forces being hostile to people.

In incantations aiming at neutralizing unfavourable dreams there figure such sacral characters as Saint Samson, Saint Spyridon, and Solomon the Wise. The name of Samson is etymologically related to Sun, and Saint Spyridon is in Ukraine also called Spyridon the Sun-Turner.

Keywords: conventional wording, ritual context, sacral character, window, night, light.